

Tomasz Jacek Lis

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz

Izvorni znanstveni rad

<https://doi.org/10.17234/9789533792156.07>

Naukowa i publicystyczna działalność Frana Ilešicia na Uniwersytecie w Zagrzebiu w okresie międzywojennym

Wstęp

Stosunki między Polakami a południowymi Słowianami na przełomie XIX i XX wieku na niwie kultury w dużo większym stopniu składały się z indywidualnych relacji pomiędzy poszczególnymi jednostkami, niż instytucjami.¹ Taki stan rzeczy nie dziwi, gdyż zarówno Polacy jak i południowi Słowianie musieli borykać się z brakiem własnej państwowości, lub jego ograniczoną formą, i z tego powodu na poziomie państwowym, czy instytucjonalnym współpraca występowała w ograniczonym zakresie.² To z kolei powodowało, że odpowiedzialność za promowanie południowej Słowiańszczyzny wśród Polaków jak i Polski wśród południowych Słowian spadało na barki pojedynczych osób. Po wywalczeniu niepodległości przez Polaków w 1918 r. i powstaniu Królestwa Serbów, Chorwatów i Słoweńców sytuacja uległa tylko niewielkiej poprawie, czego dowodem są umowy dotyczące naukowej i kulturalnej współpracy między obydwoma państwami. Jednak nawet wówczas, gdy współpraca przestała mieć charakter prywatnej inicjatywy i została podniesiona do rangi międzypaństwowych umów wciąż wiele zależało od zaangażowania poszczególnych osób.

Dlatego tak ważną postacią dla relacji polsko-chorwackich w pierwszej połowie XX w. był Fran Ilešić, który choć urodził się Słoweńcem, to czuł silny związek z ruchem jugosłowiańskim. Idea działania na rzecz wspólnoty południowych Słowian towarzyszyła mu przez całe życie, podobnie zresztą jak potrzeba zbliżenia wszystkich Słowian, w tym przede wszystkim zachodnich – Polaków, Czechów, Słowaków z południowymi „braćmi”.

¹ Zob. J. Jagodar, *Hrvatsko-poljske veze u prvoj polovici i sredinom 20. stoljeća*, Zagreb 2021. Dopiero w latach trzydziestych XX wieku pojawiły się pierwsze regulacje dotyczące naukowych i kulturowych związków Polski i Jugosławii. D. Bondžić, *Prosvetna, naučna i kulturna saradnja Kraljevine SHS/Jugoslavije i Poljske između dva svetska rata*, [w:] *Jugoslavija i Poljska u XX veku*, red. M. Pavlović, A. Zaćmiński, P. Wawryszuk, Beograd 2017, s. 100-104.

² Przed I wojną światową istniała niewielka współpraca np. pomiędzy Polską Akademią Umiejętności a Jugosłowiańską Akademią Nauki i Sztuki z Zagrzebia (obie Akademie znajdowały się w Monarchii Austro-Węgierskiej), które wymieniały się materiałami.

Dotychczasowe publikacje dotyczące Ilešicia w dużej mierze skupiały się na jego zaangażowaniu w zbliżenie polsko-jugosłowiańskie.³ Faktycznie był to istotny element jego życia, jednak oprócz tego, że inicjował powstawanie wielu organizacji jak np. Towarzystwa Polsko-Jugosłowiańskiego w Zagrzebiu⁴ jak i brania udziału w wielu wydarzeniach kulturalnych i naukowych, był on także cenionym publicystą, tłumaczem i wreszcie filologiem. Ilešić od 1922 r. był wykładowcą na Uniwersytecie w Zagrzebiu, zaś od 1924 r. wykładał tam polską literaturę, stając się tym samym jednym z pionierów nauki języka polskiego. W mniejszym natomiast stopniu poświęcano uwagę jego aktywności na polu publicystycznym i naukowym. Dlatego niniejszy artykuł poświęcony będzie właśnie tym zagadnieniom, gdyż – jak wylicza Filip Hameršak – w swoim życiu Ilešić napisał ponad 1200 artykułów, o charakterze naukowym i popularnonaukowym.⁵

Koncepcje słowiańskie Frana Ilešicia i stosunek do Polaków

Zanim jednak przejdę do opisu jego działalności publicystycznej i naukowej, słów kilka o koncepcjach sławistycznych. W wielkim skrócie Fran Ilešić uważał, że Słowianie powinni ze sobą współpracować, co odnosił przede wszystkim do Polaków, Czechów i południowych Słowian. Ci ostatni zaś mieli wcześniej zjednoczyć się w jeden, jugosłowiański naród. „Zjednoczenie państwa, to zjednoczenie prawne, zjednoczenie polityczne, zjednoczenie formalne. A gdzie zjednoczenie tego co psychiczne, tego co wewnętrzne, tego co rzeczywiste?”⁶ – pytał w 1935 roku, przy okazji wystąpienia, przygotowanego dla młodzieży działającej w zagrzebskim „Sokole”. Bezkompromisowe poglądy w kwestii słowiańskiej powodowały, że Ilešić miał tyłuż zwolenników, co i przeciwników o czym zresztą pisał m.in. do historyka i filologa Henryka Batowskiego.⁷ Nawet niektórzy polonofile z Jugosławii jak Julije Benešić, traktowali jego poglądy z pewną dozą lekceważenia.⁸ Nieobca była Ilešiciowi także

³ Por. S. Grudzień, *Fran Ilešić a Polska*, „Alma Mater”, nr 141, (2011), s. 52-53; T. J. Lis, *Odnosi Frana Ilešicia i Henryka Batowskiego u svjetlu njihove korespondencije (1926-1939)*, „Historijski zbornik”, T. 73/1, (2020), s. 139-152; T. J. Lis, *Działalność Frana Ilešicia, słoweńskiego polonofila, u: Polska i Jugosławia w XX wieku. Polityka, Społeczeństwo, Kultura*, red. M. Pavlović, P. Wawryszuk, A. Zaćmiński, Bydgoszcz 2018, s. 317-332.

⁴ Hrvatski državni arhiv, Porezna uprava, Pravila Poljsko-jugoslavenskoga društva, sygn. 2731/1922.

⁵ F. Hameršak, *Fran Ilešić, Hrvatski biografski leksikon*, <https://hbl.lzmk.hr/clanak/ilesic-fran> [stan z 12.05.2024].

⁶ *Državno ujedinjenje je ujedinjenje pravno, je ujedinjenje spoljašnje, je ujedinjenje formalno. A gdje je ujedinjenje psihičko, ujedinjenje unutarnje, ujedinjenje stvarno?* F. Ilešić, *Naše ujedinjenje (Opasnosti godine 1935)*, Zagreb 1936, s. 3. Tłumaczenie T. J. Lis.

⁷ Archiwum PAU i PAN w Krakowie, Korespondencja Henryka Batowskiego, sygn. K-III/151, IV/12, Pismo Frana Ilešicia 21.01.1935.

⁸ J. Benešić, *Osiem lat w Warszawie*, Warszawa 1985, s. 221.

publiczna krytyka, z którą walczył za pomocą prasy jak w 1938 r. kiedy musiał odpowiadać na zarzuty Franjo Franceva.⁹ Jedną z „kości niezgody” z jugosłowiańskimi filologami było jego podejście do kwestii językowej. Jako zwolennik zjednoczenia w pierwszej kolejności uważał, że powinno się zunifikować język.¹⁰ Przykładowo jeszcze w okresie przed wybuchem I wojny światowej głosił on, że Serbowie winni odejść od cyrylicy na rzecz łacińskiego alfabetu, po to by był on w większym stopniu „zachodni”.¹¹ Swoimi poglądami narażał się nie tylko Serbom, ale także Słowencom gdyż proponował by ujednoczyć język słoweński z tzw. językiem serbsko-chorwackim.¹² Tego typu przekonania były efektem wzorowania się na działaczu iliryjским szukającym południowosłowiańskiej jedności Stanko Vrazie.¹³ Ilešić będący absolwentem Uniwersytetu w Grazie uchodził za jednego z najwybitniejszych przedstawicieli neoiliryzmu, któremu poświęcił wiele prac naukowych.¹⁴ O ile jednak część przedwojennych zwolenników południowosłowiańskiego zjednoczenia wkrótce zmieniła swoje poglądy, o tyle Ilešić pozostał im wierny.¹⁵ Co więcej, na każdym polu starał się by idea jugosłowiańska nie była wyłącznie pustosłowiem, dlatego bez względu na okoliczności realizował jej unitarystyczne cele. Jednocześnie wykazywał się daleko posuniętą lojalnością wobec władz państwowych. Nie krępował się chwalić panującego serbskiego króla Aleksandra,¹⁶ czy publicznie wzywać do jeszcze ściślejszej integracji między południowosłowiańskimi narodami, posługując się do tego przykładami takich postaci jak np. Josip Juraj Strossmayer.¹⁷

Neoiliryzm Frana Ilešicia doprowadził go do Krakowa. Nie do końca wiadomo w jakich okolicznościach trafił on na środowisko galicyjskich sławistów, gdyż zachowana korespondencja dotyczy głównie okresu międzywojennego. Faktem jest jednak, że na początku XX wieku znalazł się on w gronie południowych Słowian, którzy podjęli współpracę w pierw z Klubem Słowiańskim, a następnie Towarzystwem Słowiańskim odpowiedzialnym za wydawanie czasopisma „Świat Słowiański”. Grupa ta, której jedną z najważniejszych postaci był Marian Zdziechowski, filozof i czołowy

⁹ *Dr Fran Ilešić: Hrvatska dobrovolja i popevka od kmetskog stališa preštimanja (Zagreb, 1938)*, „Novosti”, nr 126, (09.05.1938), s. 6.

¹⁰ P. Troch, *Nationalism and Yugoslavia*, London-New York 2015, s. 41-42.

¹¹ I. Banac, *The National Question in Yugoslavia: Origins, History, Politics*, London 1988, s. 211.

¹² E. Dolenc, *Slowenen und Jugoslawen. Zur Diskussion über die slowenische Frage in den Jahren 1912–1934*, „Südost-Forschungen”, nr 69-70, (2010), s. 95.

¹³ Zob. A. Jež, *Stanko Vraz v precepu identitet 19. stoletja*, Ljubljana 2015.

¹⁴ Z. Kovač, *Domača – tuja (književna) slovenistika*, [w:] *Zbornik Slavističnega društva Slovenije*, t. 17, (2006), s. 204.

¹⁵ Por. S. Kljaić, *Nikada više Jugoslavija. Intelektualci i hrvatsko nacionalno pitanje (1929–1945)*, Zagreb 2017.

¹⁶ *Historijski arhiv u Sarajevu*, kut. 3, *Svetoj uspomeni našeg Aleksandra (09.10.1936)*, sygn. IF-104.

¹⁷ HAS, kut. 3, *Rukopis o narodnom jedinstvu; Prepis govora održanog 1926*; HAS, kut. 3, *Govor. Strossmayer i naši narodni ideali (05.02.1927)*, sygn. IF-104.

wówczas badacz iliryzmu,¹⁸ wyznawała dość oryginalny pogląd na rolę Polski w zjednoczonej słowiańszczyźnie. Otóż środowisko to twierdziło, że nie Rosja, a Polska winna być kulturowym centrum słowiańszczyzny, wokół którego na uczciwych, braterskich zasadach miałyby się skupiać inne narody słowiańskie.¹⁹

Ilešić nie zgadzał się ze wszystkimi ideami tej grupy (w przeciwieństwie do Zdziechowskiego był on zagorzałym zwolennikiem upadku Austro-Węgier), to jednak wiedząca rola Polski, jako ośrodka będącego kulturalnym centrum słowiańszczyzny pozostała z Ileścikiem do końca życia. Szczególnie ukochał polską literaturę, od której zapewne zaczęła się jego miłość do Polski jako kraju. Pisał on: „kocham Polskę nawet z jej wadami, i to jest prawdziwa miłość. Wy, Polacy, sami dość często zbyt ostro się osądzacie, sami powiększacie swoje wady, czego czynić nie należy.”²⁰ Co ciekawe, te górnolotne słowa nie były rzucane na wyrost, lecz faktycznie urodzony nieopodal Mariboru językoznawca, wielokrotnie udowadniał, że jego miłość do Polski to nie tylko słowa, ale również czyny.

Ilešić jako publicysta

Działalność pisarską Ilešicia można podzielić na naukową i publicystyczną. W jego bogatej spuściźnie, na którą składają się tysiące dokumentów, przechowywanych w archiwach w Sarajewie, Zagrzebiu i Lublanie,²¹ znajdują się setki jego publicystycznych tekstów publikowanych przede wszystkim w jugosłowiańskiej, jak i polskiej prasie. Obydwie jednak te aktywności łączył wspólny cel – budowanie mostów między Słowianami. Podchodził on do tego tematu kompleksowo. Teksty popularnonaukowe były przede wszystkim skierowane do szerokiego kręgu odbiorców, którym należało wyjaśnić potrzebę słowiańskiej jedności.²² Oprócz tego, w życzliwy i możliwie prosty sposób tłumaczył on na łamach jugosłowiańskich czasopism, a także w okazjonalnie wydawanych broszurach różne problematyczne kwestie istniejące między Słowianami i to nie tylko mieszkańcami Jugosławii a Polakami, ale również Polakami i Czechami. Przykładowo, gdy belgradzka „Pravda” opublikowała artykuł o

¹⁸ Por. Z. Opacki, *W kręgu Polski, Rosji i Słowiańszczyzny. Myśl i działalność społeczno-polityczna Mariana Zdziechowskiego do 1914 roku*, Gdańsk 1996.

¹⁹ A. Ćuk, *Słowiańszczyzna południowa na przełomie wieków XIX i XX z perspektywy Klubu Słowiańskiego*, „Galicja. Studia i materiały”, nr 5, (2019), s. 57.

²⁰ Grudzień, *Fran Ilešić...*, s. 52.

²¹ Spuścizna Ilešicia, którą udało mi się jak dotąd ustalić jest podzielona na kilka krajów i znajduje się w Narodowej Bibliotece w Lublanie (Narodna in univerzitetna knjižnica u Ljubljani), Narodowej i Uniwersyteckiej Bibliotece w Zagrzebiu (Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu), Chorwackiej Akademii Nauki i Sztuki, Oddziale Historii Chorwackiej Literatury (Arhiv Odsjeka za povijest hrvatske književnosti Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti), a także Archiwum Historycznym w Sarajewie (Historijski arhiv u Sarajevu).

²² HAS, Fran Ilešić, kut. 3, Naše ujedinjenje, sygn. IF-104.

tym jakoby Jan Dąbrowski, wykładowca Uniwersytetu Jagiellońskiego, dowodził w trakcie wystąpienia włoskości Dalmacji, Ilešić krótko po tym opublikował dementi w czasopiśmie „Novosti”, gdzie tłumaczył, że krakowskiemu profesorowi chodziło tak naprawdę o łacińskie dziedzictwo prowincji, a nie jego włoskość.²³ Poza tym był on orędownikiem polskiej polityki na Bałkanach chwając politykę sanacji i Piłsudskiego, o którym pisał w pośmiertnym tekście, że: „[...] był czysto słowiańską naturą, ale tą swoją słowiańską naturę udoskonalał dzięki głębokiemu związkowi wartości życiowych i zdyscyplinowanej niezłomnej woli.”²⁴ Ilešić bronił także zasadności majowego zamachu z 1926 roku twierdząc w okazjonalnej publikacji, że polski Marszałek nie jest Mussolinim i polityki przezeń prowadzonej nie można porównywać z włoskim faszyzmem.²⁵ Jego stanowisko było jedynym tak silnym wówczas przychylnym Polsce głosem w Jugosławii, gdyż na ogół publicyści odnosili się krytycznie do wydarzeń majowych.²⁶ W polskiej prasie sanacyjnej znalazł się nawet artykuł, który chwalił Ilešicia i jego pracę „za ton bezwzględnie sympatyczny i przychylny.”²⁷ W tym samym roku, także z jego inicjatywy zagrzebski „Sokół” wydał specjalny numer swojego czasopisma „Sokolski vjesnik župe Zagrebačke” prawie w całości poświęcony Polsce, gdzie na pierwszej stronie widniała podobizna nowego, niedemokratycznie wybranego prezydenta Ignacego Mościckiego, natomiast kolejne zdjęcie to oczywiście Piłsudski.²⁸

Indywidualne relacje między Ilešiciem a poszczególnymi Polakami, to kolejny ważny element jego spuścizny publicystycznej. Otóż to właśnie dzięki niemu mieszkańcy Jugosławii mogli dowiedzieć się o działalności naukowej takich postaci jak wspomniany Batowski, czy filolog i sławista Józef Gołąbek. Obydwaj młodzi Polacy bardzo wiele zawdzięczają Ilešiciowi, który nie tylko promował ich w jugosłowiańskiej prasie, pisząc o ich naukowym dorobku,²⁹ ale również bronił kiedy tylko zaszła taka potrzeba. W 1932 r. Stanko Bune napisał w czasopiśmie „Jutro” niepochlebłą opinię o artykule Batowskiego,³⁰ co rozwścieczyło krakowskiego historyka, który zwrócił się z prośbą do Ilešicia by umieścił w czasopiśmie „Jutro”³¹ tekst krytykujący

²³ *Pismo iz Krakova*, „Novosti”, nr 56, (09.04.1934), s. 4.

²⁴ F. Ilešić, *Maršal Józef Piłsudski*, Zagreb 1936, s. 33.

²⁵ F. Ilešić, *Današnja Poljska*, Beograd 1927, s. 9.

²⁶ *Krvave borbe u Varšavi*, „Politika”, nr 6484, (14.05.1926), s. 1; *Zašto?* „Politika”, nr 6493, (23.05.1926), s. 3; *Čudo nad Vislom*, „Novosti”, (30.05.1926), s. 3.

²⁷ *Dzisiejsza Polska w oświeceniu jugosłowiańskim*, „Prawda”, nr 4, (22.01.1928), s. 7.

²⁸ *Sokolski vjesnik župe Zagrebačke*, R. 6, (1927).

²⁹ *Gorski vijenac. O poljskom prevodu*, „Novosti”, nr 96, (07.04.1932), s. 13.

³⁰ S. B. [Stanko Bune], *Poljski članak o našem znanstvu*, „Jutro”, nr 49, 27.02.1932, s. 6.

³¹ A/PAUiPAN, Korespondencja Henryka Batowskiego, sygn. K-III/151, IV/56, List Frana Ilešicia z 12.03.1932.

³² *Ibidem*.

Bune.³² Warto dodać, że pomoc młodym polskim naukowcom była dużo szersza i obejmowała, oprócz działalności publicystycznej także bezpośrednią pomoc – praktyczne wskazówki, dostarczanie materiałów, czy umożliwienie kontaktu z południowosłowiańskimi specjalistami.³³ Za pomoc w pisaniu pracy o Ivo Vojnoviciu Józef Gołąbek zadedykował Ilešiciowi swoją najważniejszą monografię.³⁴ Publicystyczna działalność słoweńskiego filologa nie ograniczała się jednak wyłącznie do promowania młodych naukowców, ale obejmowała swoim zasięgiem także innych Polaków, naukowców czy artystów jak kompozytor Ignacy Jan Paderewski.³⁵

Ważną częścią tej działalności były nekrologi. Szczególnego znaczenia nabrały one jednak w okresie II wojny światowej, kiedy to w jugosłowiańskiej prasie nie można było bezpośrednio pisać o zbrodniach niemieckich, w tym o zamknięciu w niemieckich obozach krakowskich profesorów w ramach operacji Sonderaktion Krakau. Mimo to Ilešić nie pozostał bierny, lecz nie bacząc na konsekwencje publikował w czasopiśmie „Novosti” numer po numerze, nekrologi polskich profesorów zamęczonych w Niemczech.³⁶ Co prawda nie pisał o okolicznościach ich śmierci, niemniej jednak oprócz informacji o dorobku poszczególnych postaci, wskazywał na Niemcy, jako miejsce śmierci, zaś w przypadku profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego Kazimierza Kostanieckiego zamieścił bardzo wymowny komentarz: „Dożył 77 roku życia. Powiedzielibyśmy, piękna starość! Lecz cofamy to słowo, pamiętając o czasie w jakim zmarł i okolicznościach w jakich zmarł.”³⁷ Bronił także dobrego imienia Polski w jugosłowiańskiej prasie. Otóż jesienią 1939 r. w gazecie „Varaždinske novosti” pojawił się artykuł, który sugerował, że upadek II RP jest winą polskich władz, gdyż te nie dbały o lud, lecz opierały się na szlacheckich elitach.³⁸ Krótco po jego ukazaniu się Ilešić umieścił artykuł, w którym skrytykował autora i jego tezy.³⁹

Duża część dorobku publicystycznego Ilešicia to artykuły informujące o Polsce, szczególnie zaś o Gdyni, Gdańsku czy bałtyckim wybrzeżu. Dostęp Polski do morza był jednym z jego ulubionych tematów. Jako mieszkaniec Jugosławii zatroskany o włoskie zakusy wobec Dalmacji, doskonale rozumiał zagrożenie jakim były Niemcy

³³ Lis, *Odnosi Frana Ilešiča i Henryka Batowskog...*, s. 149.

³⁴ J. Gołąbek, *Ivo Vojnović: dramaturg jugosłowiański*, Lwów 1932, s. 1.

³⁵ F. Ilešić, *Ignac Paderewski*, „Novosti”, nr 29, (30.01.1940), s. 3.

³⁶ Dr. Fr. I., *Umro je profesor Mihael Siedlecki*, „Novosti”, nr 84, (27.03.1940), s. 13; Dr. Fr. I., *Umro je profesor Stanislav Estreicher*, „Novosti”, nr 57, (27.02.1940), s. 13; Dr. Fr. I., *Umro je profesor Ignacije Chrzanowski*, „Novosti”, nr 76, (17.03.1940), s. 11.

³⁷ „Doživio je 77 godinu života, rekli bismo: lijepa starost! A povlačimo tu riječ sjećajući se vremena, u kojem je umro, i prilika u kojima je umro.” Dr. Fr. I., *Umro je profesor Kazimir Kostanecki*, „Novosti”, nr 95, (07.04.1940), s. 14. Tłumaczenie T. J. Lis.

³⁸ *Slučaj Poljske*, „Varaždinske novosti”, nr 514, (05.10.1939), s. 1.

³⁹ *Sveučilišni profesor dr. F. Ilešić o zadnjem našem uvodniku*, „Varaždinske novosti”, nr 515, (12.10.1939), s. 1.

kwestionujące polski dostęp do morza Bałtyckiego.⁴⁰ Wśród tematów jakie podejmował w swoich pracach nie mogło oczywiście zabraknąć miejsca na teksty dotyczące współpracy polsko-jugosłowiańskiej. Mamy więc informacje o licznych inicjatywach podejmowanych przez „Towarzystwo Polsko-Jugosłowiańskie”, bądź „Ognisko Polskie”,⁴¹ jak również działaniach, których podejmowano się w Polsce, np. o specjalnym numerze „Ruchu Słowiańskiego”, poświęconego w dużej części Ivanowi Gundulicowi,⁴² czy wizycie gen. Aurelego Serdy-Teodorskiego, prezesa poznańskiego oddziału „Towarzystwa Polsko-Jugosłowiańskiego”, w Zagrzebiu.⁴³

Ilešić publikował nie tylko w Jugosławii, ale także w Polsce. Teksty te służyły tym samym celom co artykuły pisane w ojczyźnie, miały zbliżyć obydwa narody. Ponadto chętnie udzielał on wywiadów polskiej prasie tłumacząc aktualną sytuację jaka miała miejsce w Jugosławii.⁴⁴ W skrajnych przypadkach musiał on wyjaśniać pewne nieścisłości jakie pojawiały się w polskiej przestrzeni publicznej. W jednym z takich tekstów, będących odpowiedzią na krytykę Jugosławii stwierdził: „Nie pozwalam, żeby w Jugosławii nieprawdę pisano o Polsce, ale tak samo chcę by Polacy o Jugosławii tylko prawdę słyszeli.”⁴⁵

Za sprawą swojej szeroko zakrojonej działalności publicystycznej, która miała przekonać możliwie największą ilość ludzi do głoszonych przezeń idei przypominał on tym samym takich „zaangażowanych” publicystów z pierwszej połowy XX w. jak choćby Robert William Seton-Watson, który swoimi koncepcjami „nowej Europy” chciał oddziaływać na wszystkie klasy społeczne i dlatego w okresie I wojny światowej wydawał czasopismo i okazjonalne broszury, które miały zmienić podejście Brytyjczyków do proponowanego przezeń pomysłu Europy małych narodów.⁴⁶

Działalność naukowa

O ile jednak Seton-Watson ograniczał się głównie do działalności publicystycznej, która na pewnym etapie życia zdominowała jego aktywność zawodową, o tyle Ilešić nigdy nie zrezygnował z bycia naukowcem, cały czas publikując rozprawy w

⁴⁰ *Poljska i slobodni varoš Gdanjsk*, „Novi život”, nr 22, (02.05.1925), s. 196-202; *Jedan čas u Gdanjsku*, „Novosti”, nr 282, (12.10.1932), s. 4; HAS, kut. 3, „Gdanjsk” (Jedan odgovor na privatna pitanja), sygn. IF-104.

⁴¹ Dr. Fran Ilešić, *Jedno uzorno poljsko-jugoslavensko udruženje*, „Novosti”, nr 311, (10.11.1932), s. 5.

⁴² „Ruch Słowiański”, *Jugoslavenski broj*, „Novosti”, nr 197, (20.07.1933), s. 3.

⁴³ *Slobodna Poljska uz slobodnu Jugoslaviju*, „Novosti”, nr 49, (31.05.1933), s. 5.

⁴⁴ *Jugosławia i jej znaczenie*, „Dziennik Polski”, nr 272, (30.09.1936), s. 3.

⁴⁵ *Czy istnieje terror w Chorwacji? List prof. Dr Ilešicia do Redakcji „I. K. C.”*, „Ilustrowany Kurjer Codzienny”, nr 171, (22.06.1935), s. 3.

⁴⁶ Por. H. Seton-Watson, Ch. Seton-Watson, *The making of a New Europe. R[obert] W[illiam] Seton-Watson and the last years of Austria-Hungary*, Seattle 1981; L. Balikić, *Najbolje namjere. Britanski i francuski intelektualci i stvaranje Jugoslavije*, Zagreb 2022, s. 64-67, 75-78.

specjalistycznych czasopismach. Podobnie jednak jak w przypadku publicystyki, także teksty naukowe przezeń pisane odzwierciedlały jego pro-jugosłowiańskie poglądy. Jego działalność naukową można jednak podzielić na dwa etapy – przedwojenny i powojenny. W pierwszym zdecydowanie więcej czasu poświęcał na publikowanie prac językoznawczych i literaturoznawczych. W tym okresie Ilesić dopiero budował swoją naukową pozycję, musiał więc udowodnić poprzez publikowane teksty, że zasługuje na uznanie w środowisku. W 1901 r. obronił w Grazie doktorat pt. *Das Drama und die slovenische Literatur*, po czym mozolnie wspinał się po akademickiej drabinie. Wpierw pracował w Lublanie, gdzie do wybuchu wojny wykładał język niemiecki i słoweński. Dopiero w październiku 1914 r. zdobył on uprawnienia do prowadzenia wykładów z języka słoweńskiego jako *venia legendi* na Uniwersytecie w Zagrzebiu. W trakcie wojny zostaje jednak usunięty z uniwersytetu, by powrócić nań w 1919 r.⁴⁷ O ile w pierwszym etapie jego działalność pozanaukowa była dla niego obciążeniem i ostatecznie przyczyniła się do tego, że wyrzucono go z pracy, o tyle w nowych politycznych okolicznościach ideologiczna postawa Ilesicia stała się jego wielkim atutem. Przedwojenna działalność i jawnie głoszone pro-jugosłowiańskie przekonania podobały się nowej władzy. Po wojnie zaczął się dla niego drugi etap kariery, gdzie jako zwolennik nowego porządku, korzystał z naukowej i społecznej pozycji. Nie porzucił co prawda nauki, gdyż cały czas wydawał teksty w renomowanych periodykach, niemniej jednak w dużo większym stopniu poświęcił się działalności społecznej, a także publicystycznej.

Przed I wojną światową publikował głównie teksty dotyczące słowiańskiej literatury i języka. Najbardziej związany był z czasopismem „Časopis za zgodovino i narodopisje” gdzie od pierwszego numeru umieszczał teksty, kontynuując z nim współpracę także po I wojnie światowej. Tam to ogłosił m.in. takie artykuły jak *O slovenskem Štajerju v jožefinski dobi*⁴⁸ czy *Početki štajersko-slovenske književnosti v 18. stoletju*.⁴⁹ Jego zainteresowania ruchem iliryskim widoczne były z kolei m.in. w takich tekstach jak *O slovensko-hrvatski zajednici 1848/49*, *Dva graška žurnalista l. 1848*, czy *Iz borbe med „ilirsko” in mađarofilsko stranko leta 1848/9*.⁵⁰ Także w prasie z tego okresu możemy znaleźć wzmianki o jego wydawniczej aktywności, która, jak przystało

⁴⁷ Arhiv Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Dosje Frana Ilesića, sygn. br. 3154/41. [dziękuję Pani Prof. Tihanie Luetić za udostępnienie mi niniejszych materiałów].

⁴⁸ F. Ilesić, *O slovenskem Štajerju v jožefinski dobi*, „Časopis za zgodovino i narodopisje”, nr 1, (1904), s. 113-158.

⁴⁹ F. Ilesić, *Početki štajersko-slovenske književnosti v 18. stoletju*, „Časopis za zgodovino i narodopisje”, nr 3, (1906), s. 1-32.

⁵⁰ F. Ilesić, *O slovensko-hrvatski zajednici 1848/49*, [w:] *Bleiweisov zbornik*, red. J. Tominšek, Ljubljana 1909, s. 278-317; Tenże, *Dva graška žurnalista l. 1848*, „Časopis za zgodovino i narodopisje”, nr 2, (1905), s. 156-159; Tenże, *Iz borbe med „ilirsko” in mađarofilsko stranko leta 1848/9*, „Časopis za zgodovino i narodopisje”, nr 2, (1905), s. 97-136.

na członka „Macierzy Słoweńskiej” skupiała się na wydawaniu słoweńskich opowiadań, nowel, itd.⁵¹ Krešimir Nemeč badający stosunek Ilešicia do języka słoweńskiego stwierdził z kolei, że był on afirmatorem i kanonizatorem słoweńskiej slawistyki w Zagrzebiu. Starał się on wykazywać związki języka słoweńskiego z innymi słowiańskimi językami, posługując się do tego komparatystyką.⁵² Jako historyk, nie będący więc ani filologiem, ani językoznawcą nie czuję się kompetentny by szczegółowo omawiać jego twórczość, chciałbym jednak zasygnalizować co interesowało Ilešicia, gdyż nawet dla laika dobrze widoczny jest zwrot w twórczości, który dokonał się u niego po I wojnie światowej.

Otóż w okresie międzywojennym jego naukowe zainteresowania wyraźnie ewoluowały. Ilešić wtedy już tylko z rzadka wracał do zainteresowania iliryzmem,⁵³ zaś uwaga z języka słoweńskiego przeszła na język „jugosłowiański”, za którego promotora się uważał. W jego dorobku z tego okresu mamy więc m.in. rozprawę o terminie „jugosłowiaństwo”,⁵⁴ czy o słowach „moći” i „morati”,⁵⁵ bądź szereg prac o etymologii niektórych wyrazów.⁵⁶ Jak widać jego osobiste przekonania coraz mocniej znajdowały odzwierciedlenie w twórczości. Chociaż od początku swojej działalności łączył on aktywność społeczną z pracą naukową, to jednak po wojnie granica między tymi dwoma działaniami coraz silniej się zamazywała. Takie wrażenie można odnieść nie tylko analizując dobór tematów, których się podejmował, ale także wyraźniejsze zacieranie się różnic między tekstami, mającymi charakter naukowy, od tych, będących publicystyką. Zauważyć to można zarówno na przykładzie jego artykułów odnoszących się do języka, jak i przede wszystkim twórczości dotyczącej Polski. Chociaż Ilešić był filologiem, nierzadko wypowiadał się na tematy bardzo dalekie od tego zagadnienia. Pomijając już jego polityczne manifestacje będące wsparciem dla polityki rządzącej sanacji, warto spojrzeć na jego pracę poświęconę polskiej kulturze i literaturze. Artykuły dotyczące wybitnych Polaków jak np. Juliusza Słowackiego, Adama Mickiewicza czy Mikołaja Kopernika pojawiające się najczęściej przy okazji jakiejś rocznicy, nie tylko miały czytelnikom w Jugosławii przypomnieć sylwetki polskich pisarzy i ich dorobek, ale w niektórych przypad-

⁵¹ Knjige „Matice Hrvatske” za god. 1907, „Naša sloga”, nr 19, (07.05.1908), s. 3; Provinzialnachrichten, „Agramer Zeitung”, nr 267, (23.11.1910), s. 5. Por. Fran Ilešić, *Slovenske novele i povesti*, Zagreb 1907; F. Ilešić, *Etimologija imena reke Pesnice*, „Časopis za zgodovino i narodnoprje”, T. 28, (1933), s. 153-157.

⁵² K. Nemeč, *Slavenstvo, novoilirstvo, slovenstvo (iz povijesti zagrebačke slavistike)*, „Croatica et Slavica Iaderitina”, nr 7/1 (2011), s. 183-185.

⁵³ F. Ilešić, *Iz Vrazove slovenske literarne zapuščine*, „Časopis za zgodovino i narodnoprje”, T. 28, (1933), s. 14-32; *Danica – Morgenstern*, „Riječ”, R. 28, (18.04.1931), s. 4-6.

⁵⁴ F. Ilešić, *Postanak izraza „Jugoslovenski”*, „Prilozi za knjizevnost, jezik, istoriju i folklor”, Knj. 9/1-2, (1929), s. 145-164.

⁵⁵ F. Ilešić, *Dopuna članka o moći i morati*, „Jugoslavenski filolog”, Knj. 9, (1930), s. 282-286.

⁵⁶ F. Ilešić, *Iz istorije naših reči*, „Jugoslavenski filolog”, Knj. 13, (1933-34), s. 186.

kach, jeśli to było możliwe, także zwrócić uwagę na ich powiązania z południową słowiańszczyzną.⁵⁷

Podobnie było gdy rzecz tyczyła się tekstów, które publikował Ilešić w Polsce jak np. *Witaj majowa jutrzeńko*, gdzie autor udowodniał związki między ludową piosenką śpiewaną przez Polaków i Słoweńców.⁵⁸ By wykazać podobieństwa często posługiwał się komparatystyką, która stanowiła jego ulubioną metodę badawczą. Doskonałym przykładem jej zastosowania jest praca opublikowana pod koniec lat dwudziestych pt. *Motywy „Żeliszaw i Ludomira”: (Stanisław Jaszowski, 1803-1842)*, gdzie Ilešić do-
szukiwał się związków między dwoma opowieściami, po czym skrupulatnie porównując ich poszczególne fragmenty stwierdził na koniec: „Związek między polską i jugosłowiańską opowieścią „Żeliszaw i Ludmiła“ można uznać za dowiedziony.”⁵⁹ Jednym z polskich twórców, którym poświęcił najwięcej miejsca był Adam Mickiewicz i jego związki z południową słowiańszczyzną, czego przykładem są takie prace jak np. „*Ilirski*” „*przekład w wyjątkowych ksiąg*” (*narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego*) *Adama Mickiewicza*,⁶⁰ czy *Adama Mickiewicza paryskie wykłady i serbskiego poety Simy Milutinovića „Tragedija Obilić”* (1927).⁶¹

Dla Frana Ilešicia tekst naukowy i tekst publicystyczny służył temu samemu celowi, zbliżeniu narodów słowiańskich, poprzez pokazanie jak niewiele dzieli poszczególne narody, zwłaszcza na niwie kultury. Jednocześnie temu celowi podporządkowywał wszystkie swoje działania, przez co, jak słusznie zauważyła Zdravka Zlodi, w wielu kwestiach był on nieobiektywny, gdyż nie był w stanie wznieść się ponad swoje własne przekonania. Z tym też wiązało się jego bezkrytyczne faworyzowanie Polski jeśli idzie o stosunki z Czechami czy Ukraińcami.⁶²

⁵⁷ F. Ilešić, *Poljski „kralj-duh” Julije Slowacki*, „Življenje in svet”, nr 24, (25.06.1927), s. 642-643; F. Ilešić, *Poljak Nikolaj Kopernik, astronom, ki je „zemljo zganil”*, „Življenje in svet”, nr 13, (26.03.1927), s. 305-307.

⁵⁸ F. Ilešić, *Witaj majowa jutrzeńko*, Lwów 1937.

⁵⁹ F. Ilešić, *Motywy „Żeliszaw i Ludomira”: (Stanisław Jaszowski, 1803-1842)*, Pamiętnik Literacki, nr 26, (1929), s. 237.

⁶⁰ F. Ilešić, „*Ilirski*” „*przekład w wyjątkowych ksiąg*” (*narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego*) *Adama Mickiewicza*, Lwów 1931.

⁶¹ *Adama Mickiewicza paryskie wykłady i serbskiego poety Simy Milutinovića „Tragedija Obilić”* (1927), Warszawa 1934.

⁶² Z. Zlodi, *Ideja Frana Ilešiča o uređenju srednjo-istočne Europe iz 1930-ih godina*, „Časopis za suvremenu povijest”, Vol. 36/3, (2004), s. 982-983.

Na styku polsko-jugosłowiańskim

Ileśić starał się oddziaływać na społeczność w Polsce i Jugosławii nie tylko poprzez tekst, ale także słowo mówione. Ku temu miał okazję zarówno na uniwersytecie, gdzie prowadził zajęcia ze studentami ale również przy okazji okolicznościowych wykładów. Jak już wspomniałem, zachowały się jego notatki z zajęć, które służyły mu jako swego rodzaju skrypt. Notatki te nie wyróżniają się niczym nadzwyczajnym, jest to chronologicznie ułożona historia polskiej literatury od wieku XVII kończąc na Młodej Polsce. Z zajęć tych młodzi ludzie wychodzili nie tylko z wiedzą o polskiej literaturze czy sztuce, ale niektórzy także jako polonofile. Ta śmiała teza ma swoje pokrycie w źródłach, otóż w zagrzebskiej spuściznie Słoweńca znajduje się kilka listów niejakiego Želimira Rukaviny, nauczyciela gimnazjalnego z Pożegi. W jednym z listów skierowanych do Ilesicia jesienią 1939 r. wspominał, że jako student geografii uczęszczał na jego wykłady i będąc polonofilem chciałby dobrowolnie wstąpić do polskiego wojska i walczyć z Niemcami.⁶³ Jak wynika z treści kolejnych listów nie udało mu się to jednak, gdyż mimo, że zgłosił polskiemu konsulatowi w Zagrzebiu swoją gotowość by zaciągnąć się do polskiego wojska, to jednak nie otrzymał żadnej odpowiedzi.⁶⁴ Nie zniechęciło go to jednak, gdyż krótko po tym w grudniu tegoż roku złożył on po polsku Ilesiciowi Noworoczne życzenia, które zakończył słowami: „niech żyje nieśmiertelna bohaterska Polska!”⁶⁵

Wystąpienia i wywiady, których treść zachowała się do naszych czasów świadczą, że Słoweńiec w trakcie publicznych wystąpień nie stronił od mocnych słów, tak jak miało to miejsce w 1926 r. kiedy to jako prezes „Towarzystwa Polsko-Jugosłowiańskiego w Zagrzebiu” zachwalał politykę Piłsudskiego, choć jak wiadomo jugosłowiańska opinia publiczna była negatywnie nastawiona do wydarzeń w Polsce.⁶⁶ Jednak Ileśić zarówno w piśmie jak i w mowie na ogół chwalił Polskę i Polaków, dlatego nic dziwnego, że w trakcie bytowania w Rzeczypospolitej chętnie zgłaszano się do niego by udzielił wywiadów, czy wygłosił okolicznościową przemowę.⁶⁷ Kwerenda prasowa dostarcza nam więc wiele przykładów bardzo ciepłych, wręcz pamfletycznych artykułów dotyczących słoweńskiego profesora. Chwalono go przede wszystkim za podtrzymywanie dobrych polsko-jugosłowiańskich stosunków, pozytywne opinie o Polsce, a także polskiej władzy. W jednym z takich artykułów, wydanych z okazji 60-tych urodzin Ilesicia pisano: „Największym jugosłowiańskim przyjacielem Polski,

⁶³ Arhiv Odsjeka za povijest hrvatske književnosti Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, [dalej: HR-AHAZU]-KN-73, Fran Ilešić, kut. 5, list z dnia 16.09.1939.

⁶⁴ HR-AHAZU-KN-73, Fran Ilešić, kut. 5, list z dnia 07.10.1939.

⁶⁵ HR-AHAZU-KN-73, Fran Ilešić, kut. 5, list z dnia 29.12.1939.

⁶⁶ *Profesor Ilesicz w Wilnie i okolicy*, „Kurier Wileński”, nr 180, (1926), s. 3.

⁶⁷ *Jugosławia i jej znaczenie*, „Dziennik Polski”, nr 272, (30.09.1936), s. 3.

propagatorem idei zbratania się Słowian, prawdziwym typem romantyka jest Francisek Ileszic.⁶⁸ O ile w Jugosławii budził on skrajne opinie, w Polsce czy to w źródłach prywatnych, czy w prasie nie spotkałem się z jakimkolwiek negatywnym komentarzem na jego temat. Wręcz przeciwnie, gdy tylko był w Polsce zapraszano go zarówno na publiczne jak i prywatne imprezy. Współpracowały z nim najróżniejsze osoby od świata przemysłu jak np. Tadeusz Hilarewicz, historii Jan Karol Kochanowski, aż do całego zastępu filologów i slawistów, czego dowodem są liczone w tysiącach listy.⁶⁹

Warto w tym kontekście zadać sobie pytanie o przyczyny takiej postawy Frana Ilesića. Czy mogła ona wynikać z niejawnej współpracy z polskim Ministerstwem Spraw Zagranicznych? Czy była ona podyktowana wyłącznie altruizmem? Otóż po analizie jego spuścizny zdaje się, że poza formalnymi kontaktami, jakie łączyły go z polskimi placówkami dyplomatycznymi w Jugosławii, nie utrzymywał on innych relacji z Polskim Ministerstwem Spraw Zagranicznych. Co więcej, nierzadko stawał on w kontrze do działań polskiego MSZ. Jako człowiek oddany idei łączenia Polski i Jugosławii nie wahał się wchodzić w konflikt czy to z poszczególnymi dyplomatami,⁷⁰ czy też wprost krytykować działalność polskiego MSZ⁷¹ w Jugosławii. Jednocześnie jego konflikt z polskim konsulem w Zagrzebiu Albertem Fiedlerem w żaden sposób nie wpłynął na jego aktywność na niwie budowania pozytywnego wizerunku Polski w Jugosławii. Człowiek, który działałby wyłącznie dla chęci zysku, a nie idei, raczej nie występowałby jawnie przeciwko swojemu chlebodawcy. Poza tym już tylko korespondencja z Józefem Gołąbkim czy Henrykiem Batowskim pozwala stwierdzić, że nie dbał on zbyt o kwestie finansowe, narażając się nierzadko na pieniężne straty, byle tylko pomóc swoim polskim przyjaciółom. To z jakim poświęceniem pomagał Polakom wykraczało poza zwykłą uprzejmość, narażając go nie tylko na finansowe straty, ale także problemy w jugosłowiańskim środowisku naukowym.⁷² Nie ma

⁶⁸ S. Adamowicz, *Profesorowi Ileszicowi w 60 rocznicę Jego urodzin*, „Nasza Myśl”, R. 8, (1931), s. 2; Wł. P. Wislocki, *Prof. dr. Fr. Ilesić*, „Słowo Polskie”, nr 208, (01.08.1931), s. 6-7; H. Batowski, *Prelekcje Mickiewicza i poeta Serbski*, „Ruch Literacki”, R. 9, nr 2, (1934), s. 279-282.

⁶⁹ O bogatych kontaktach, których efektem jest korespondencja świadczą nie tylko polskie spuścizny poszczególnych osób, ale przede wszystkim epistolarne dziedzictwo samego Ilesića. Archiwum Państwowe w Warszawie, Zbiór Korotyńskich, Korespondencja Ilesić-Kochanowski, nr 201, sygn. 1029; Por. HAS, Fran Ilesić, kut. 1, sygn. IF-104.

⁷⁰ W 1934 r. jako prezes „Polsko-Jugosłowiańskiego Towarzystwa w Zagrzebiu” wystosował list do Ambasady RP w Belgradzie gdzie Władysławowi Szwarzburg-Güntherowi skarżył się na konsula Romana Kowalika, który miał na oficjalnym spotkaniu z władzami jugosłowiańskimi w złym świetle przedstawić stosunek lokalnych władz jugosłowiańskich do polskich kolonistów, których osiedlono w Bośni i Hercegowinie w okresie austro-węgierskim. HAS, Fran Ilesić, kut. 5, Pismo do Władysława Szwarzburg-Günthera, 28.11.1934, sygn. IF-104.

⁷¹ D. Agičić, *Wiktor Bazielich i njegovi hrvatski korespondenti: Prilog poznavanju hrvatsko-poljskih knjizevnih i kulturnih veza u dvadesetom stoljeću*, „Historijski zbornik”, R. 62/1, (2009), s. 142-143.

⁷² Pisał on o tym, że chciałby pomagać tym, którzy na to zasługują, ale jednocześnie zdawał sobie sprawę, że jego działania mogą budzić sprzeciw innych. A/PAUiPAN, Korespondencja Henryka Batowskiego, sygn. K-III/151, IV/15, Pismo Frana Ilesića 10.11.1937.

więc wśród dokumentów, do których miałem dostęp żadnych dowodów czy nawet poszlak, by Ilešić czerpał jakiegokolwiek dodatkowe korzyści z promowania Polski w Jugosławii. Na podstawie zgromadzonego materiału należy stwierdzić, że wszystko co robił wynikało z jego osobistych pobudek, co zresztą potwierdzają niektórzy naukowcy jak np. Vojeslav Molé. Choć nie utrzymywał z Ilešiciem bardzo bliskich relacji (swego czasu krytykował on młodszego kolegę za prezentowanie poglądów niezgodnych z jego jugosłowiańskimi przekonaniem), to jednak jak odnotował w swoich wspomnieniach, był poruszony widokiem swojego rodaka:

Spojrzalem przed siebie i ujrzałem Frana Ilešicia, wychudzonego, bladego, wyczerpanego. I w jednej chwili uświadomiłem sobie wielką tragedię, którą niewątpliwie przeżywał w tych dniach [okres II wojny światowej, upadek Polski i Jugosławii] ten człowiek – bo wszystko, o czym marzył i do czego przez całe swoje życie dążył, czemu poświęcał swoje myśli i pracę, runęło w pył i nicłość – jego jugosłowiaństwo, jego słoweńsko-chorwacka jedność.⁷³

Ostatecznym zaś dowodem, który przesądza o tym, że jego działalność wynika z osobistych przekonań jest jego postawa z okresu II wojny światowej gdy będąc już blisko 70-letnim człowiekiem, z całą energią pomagał swoim polskim przyjaciółom. Starał się ratować krakowskich profesorów zaaresztowanych w ramach Sonderaktion Krakau.⁷⁴ Nie bacząc na konsekwencje publikował biogramy polskich naukowców zamęczonych w niemieckich obozach koncentracyjnych. Oprócz tego angażował się w indywidualną pomoc i używając własnej sieci kontaktów zyskiwał informacje o polskich emigrantach i następnie informował ich rodziny o losach bliskich. Stanowił on często łącznik między polskimi uciekinierami a krewnymi i przyjaciółmi w Polsce.⁷⁵ O tym jak wielkie znaczenie miała dla szeregu osób jego działalność najlepiej dowodzi cytat z jednego z dziękczynnych listów, które otrzymał: „Brak mi słów na określenie radości, że moi najdrożsi żyją i są zdrowi, jak również wdzięczności dla Pana Profesora, że stał się zwiastunem tych pomyślnych wieści.”⁷⁶ Ponadto współpracował z polską prasą emigracyjną.⁷⁷ Polscy emigranci zwracali się doń również

⁷³ *Zagledal sem namreč pred sabo Frana Ilešiča, shuišanega, bledega, izmučenega. In v minuti sem se zavedel velike tragedije, ki jo nedvomno v teh dneh preživlja ta človek — saj se je vse, o čemer je sanjal in k čemur je težil vse svoje življenje in čemur je posvečal svoje misli in delo, zrušilo v prah in nič — njegovo jugoslovanstvo, njegovo slovensko-hrvatsko edinstvo.* Vojeslav Mole, *Iz knjige spominov*, Ljubljana 1970, s. 489. Tłumaczenie T. J. Lis.

⁷⁴ Szukał różnych możliwości dotarcia do informacji na ich temat co wynika m.in. z zachowanej korespondencji. HR-AHAZU-KN-73, Fran Ilešić, kut. 5, list z dnia 07.01.1940.

⁷⁵ HR-AHAZU-KN-73, Fran Ilešić, kut. 5, list z dnia 05.12.1939; HR-AHAZU-KN-73, Fran Ilešić, kut. 5, list z dnia 18.10.1939.

⁷⁶ HR-AHAZU-KN-73, Fran Ilešić, kut. 5, list z dnia 27.12.1939.

⁷⁷ HR-AHAZU-KN-73, Fran Ilešić, kut. 5, list z dnia 16.02.1940.

z prośbami o pomoc w znalezieniu zatrudnienia w Zagrzebiu.⁷⁸ Jego deklarowana miłość do Polski została więc wystawiona na wielką próbę, z której Ilešić doskonale się wywiązał i to nie tylko jako naukowiec, ale po prostu człowiek.

Podsumowanie

Działalność publiczna Frana Ilešicia podporządkowana była ideom jakie wyznawał. One to często dominowały nad naukową rzetelnością i obiektywizmem, zwłaszcza po I wojnie światowej kiedy to poświęcił się celom wiązania ze sobą wpierv Słowian południowych, a następnie zachodnich, zwłaszcza Polaków, z Chorwatami, Serbami, Słoweńcami. Aktywność na tym polu przysparzała mu oczywiście rzeszę wiernych przyjaciół, zwłaszcza w Polsce, podobała się jugosłowiańskim i polskim władzom, niemniej jednak odbijała się negatywnie na jego karierze naukowej, a także relacjach z niektórymi jugosłowiańskimi kolegami naukowcami.

Po ponad 80 latach od śmierci Ilešicia człowiek, który był jednym z najważniejszych spoiw między Polską a Jugosławią uchodzi dziś za osobę nieznaną. Dla porównania, działający w tym samym czasie Julije Benešić był wielokrotnie upamiętniany zarówno w Chorwacji jak i w Polsce, gdzie na Uniwersytecie Warszawskim posiada tablicę, która przypomina o jego działalności. Ilešić nawet w ułamku nie został tak doceniony, na co wpływ może mieć fakt, że był on piewcą państwa Jugosławii, które dziś już nie istnieje. Warto byłoby jednak przypomnieć o tej postaci nie tylko ze względu na jego bogaty, choć wciąż nieopisany i nieokreślony do końca wkład w budowanie wspólnych polsko-jugosłowiańskich relacji, ale także dlatego, że spuścizna archiwalna jaką pozostawił kryje w sobie wiele wartościowych materiałów. Są to dokumenty nie tylko dotyczące samego Ilešicia, ale także jego znajomych i przyjaciół, wśród których są najważniejsze osoby ze świata nauki, kultury czy polityki, które angażowały się w działalność polsko-jugosłowiańską w okresie międzywojennym.

⁷⁸ HR-AHAZU-KN-73, Fran Ilešić, kut. 5, list z dnia 30.09.1939.

Bibliografia

Archiwa

Archiwum PAU i PAN w Krakowie, – Korespondencja Henryka Batowskiego, sygn. K-III/151.

Hrvatski državni arhiv, Porezna uprava – Pravila Poljsko-jugoslavenskoga društva, sygn. 2731/1922.

Historijski arhiv u Sarajevu (HAS) – Osobni fond Fran Ilešić, sygn. IF-104.

Arhiv Filozofskog fakulteta u Zagrebu – Dosje Frana Ilešića, sygn. br. 3154/41.

Arhiv Odsjeka za povijest hrvatske književnosti Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti – HR-AHAZU-KN-73, Fran Ilešić.

Archiwum Państwowe w Warszawie – Zbiór Korotyńskich, sygn. 1029

Prasa

Agramer Zeitung, Dziennik Polski, Naša sloga, Dziennik Polski, Jugoslavenski filolog, Jutro, Kurier Wileński, Nasza Myśl, Novosti, Politika, Prawda, Riječ, Ruch Literacki, Słowo Polskie, Varaždinske novosti, Življenje in svet

Literatura

Agičić D., *Wiktor Bazielich i njegovi hrvatski korespondenti: Prilog poznavanju hrvatsko-poljskih književnih i kulturnih veza u dvadesetom stoljeću*, „Historijski zbornik”, R. 62/1, (2009), s. 137-162.

Balikić L., *Najbolje namjere. Britanski i francuski intelektualci i stvaranje Jugoslavije*, Zagreb 2022.

Banac I., *The National Question in Yugoslavia: Origins, History, Politics*, London 1988.

Benešić J., *Osiem lat w Warszawie*, Warszawa 1985.

Bondžić D., *Prosvetna, naučna i kulturna saradnja Kraljevine SHS/Jugoslavije i Poljske između dva svetska rata*, [w:] *Jugoslavija i Poljska u XX veku*, red. M. Pavlović, A. Zaćmiński, P. Wawryszuk, Beograd 2017, s. 97–114.

Ćuk A., *Słowiańszczyzna południowa na przełomie wieków XIX i XX z perspektywy Klubu Słowiańskiego*, „Galicja. Studia i materiały”, nr 5, (2019), s. 57-68.

Dolenc E., *Slowenen und Jugoslawen. Zur Diskussion über die slowenische Frage in den Jahren 1912–1934*, „Südost-Forschungen”, nr 69-70, (2010), s. 90-127.

Gołąbek J., *Ivo Vojnović: dramaturg jugosłowiański*, Lwów 1932.

Grudzień S., *Fran Ilešić a Polska*, „Alma Mater”, nr 141, (2011), s. 52-53.

Hameršak F., *Fran Ilešić, Hrvatski biografski leksikon*, <https://hbl.lzmk.hr/clanak/ilesic-fran> [stan z 12.05.2024].

- Ilešić F., „Ilirski” „przekład w wyjątkowych ksiąg” (narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego) Adama Mickiewicza, Lwów 1931.
- Ilešić F., *Adama Mickiewicza paryskie wykłady i serbskiego poety Simy Milutinovića „Tragedija Obilić”* (1927), Warszawa 1934.
- Ilešić F., *Današnja Poljska*, Beograd 1927.
- Ilešić F., *Dva graška žurnalista l. 1848*, „Časopis za zgodovino i narodopisje”, nr 2, (1905), s. 156-159.
- Ilešić F., *Etimologija imena reke Pesnice*, „Časopis za zgodovino i narodnopisje”, T. 28, (1933), s. 153-157.
- Ilešić F., *Iz borbe med „ilirsko” in mađarofilsko stranko leta 1848/9*, „Časopis za zgodovino i narodopisje”, nr 2, (1905), s. 97-136.
- Ilešić F., *Iz Vrazove slovenske literarne zapuščine*, „Časopis za zgodovino i narodnopisje”, T. 28, (1933), s. 14-32.
- Ilešić F., *Maršal Józef Pilsudski*, Zagreb 1936.
- Ilešić F., *Motyw „Żeliszlaw i Ludomira”*: (Stanisław Jaszowski, 1803-1842), *Pamiętnik Literacki*, nr 26, (1929), s. 232-241.
- Ilešić F., *Naše ujedinjenje (Opasnosti godine 1935)*, Zagreb 1936.
- Ilešić F., *O slovenskem Štajerju v jožefinski dobi*, „Časopis za zgodovino i narodopisje”, nr 1, (1904), s. 113-158.
- Ilešić F., *O slovensko-hrvatski zajednici 1848/49*, [w:] *Bleiweisov zbornik*, red. J. Tominšek, Ljubljana 1909, s. 278-317.
- Ilešić F., *Počutki štajersko-slovenske književnosti v 18. stoletju*, „Časopis za zgodovino i narodopisje”, nr 3, (1906), s. 1-32.
- Ilešić F., *Postanak izraza „Jugoslovenski”*, „Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor”, Knj. 9/1-2, (1929), s. 145-164.
- Ilešić F., *Slovenske novele i povesti*, Zagreb 1907.
- Ilešić F., *Witaj majowa jutrzeńko*, Lwów 1937.
- Jagodar J., *Hrvatsko-poljske veze u prvoj polovici i sredinom 20. stoljeća*, Zagreb 2021.
- Jež A., *Stanko Vraz v precepu identitet 19. stoletja*, Ljubljana 2015.
- Kljaić S., *Nikada više Jugoslavija. Intelektualci i hrvatsko nacionalno pitanje (1929–1945)*, Zagreb 2017.
- Kovač Z., *Domača – tuja (književna) slovenistika*, [w:] *Zbornik Slavističnega društva Slovenije*, t. 17, (2006), s. 199-210.
- Lis T. J., *Działalność Frana Ilešića, słoweńskiego polonofila*, u: *Polska i Jugostawia w XX wieku. Polityka, Społeczeństwo, Kultura*, red. M. Pavlović, P. Wawryszuk, A. Zaćmiński, Bydgoszcz 2018, s. 317-332.

- Lis T. J., *Odnosi Frana Ilešiča i Henryka Batowskog u svjetlu njihove korespondencije (1926-1939)*, „Historijski zbornik”, T. 73/1, (2020), s. 139-152.
- Mole V., *Iz knjige spominov*, Ljubljana 1970.
- Nemec K., *Slavenstvo, novoilirstvo, slovenstvo (iz povijesti zagrebačke slavistike)*, „Croatica et Slavica Iadertina”, nr 7/1 (2011), s. 181-192.
- Opacki Z., *W kręgu Polski, Rosji i Słowiańszczyzny. Myśl i działalność społeczno-polityczna Mariana Zdziechowskiego do 1914 roku*, Gdańsk 1996.
- Seton-Watson H., Seton-Watson Ch., *The making of a New Europe. R[obert] W[illiam] Seton-Watson and the last years of Austria-Hungary*, Seattle 1981.
- Sokolski vjesnik župe Zagrebačke, R. 6, (1927).
- Troch P., *Nationalism and Yugoslavia*, London-New York 2015.
- Zlodi Z., *Ideja Frana Ilešiča o uređenju srednjo-istočne Europe iz 1930-ih godina*, „Časopis za suvremenu povijest”, Vol. 36/3, (2004), s. 981-995.

NAUKOWA I PUBLICYSTYCZNA DZIAŁALNOŚĆ FRANA ILEŠICIA NA UNIWERSYTECIE W ZAGRZEBIU W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM

Artykuł analizuje naukową i publicystyczną działalność Frana Ilešicia (1871-1942) słoweńskiego filologa i nauczyciela akademickiego. Od 1924 r. wykładał on w Zagrzebiu literaturę polską. W okresie międzywojennym była to bardzo znana postać zarówno w Polsce jak i Jugosławii. Działal on na rzecz zbliżenia narodowego Słowian. Jego działalność naukowa i publicystyczna często wiązała się z aktywnością na rzecz zjednoczenia Słowian. Artykuł stara się pokazać jak Ilešić łączył te różne aktywności.

Słowa kluczowe: Fran Ilešić, historia nauki, stosunki polsko-jugosłowiańskie

SCIENTIFIC AND JOURNALISTIC ACTIVITY OF FRAN ILEŠIĆ AT THE UNIVERSITY OF ZAGREB DURING THE INTERWAR PERIOD

The article analyzes the scholarly and journalistic activities of Fran Ilešić (1871-1942), a Slovenian philologist and academic teacher. From 1924, he lectured on Polish literature in Zagreb. During the interwar period, he was a well-known figure both in Poland and Yugoslavia. He worked towards fostering national unity among the Slavs. His scholarly and journalistic activities were often connected with efforts towards the unification of the Slavs. The article seeks to show how Ilešić combined these various activities.

Keywords: Fran Ilešić, history of science, Polish-Yugoslav relationship